

STO DVAJSET LET SLOVENSKE DIDAKTIKE KNJIŽEVNOSTI (1867–1987)¹

Pregledni znanstveni članek obravnava razvoj slovenske didaktike književnosti od Janežičevih *Cvetnikov* do zaključka njene predakademske faze v času usmerjenega izobraževanja. Pri tem opazuje spremembe v didaktični zasnovi beril in v opredelitvah ciljev, vsebin in metod, kakor so jih izražali posamezni strokovni članki ali redke monografije. Pomembnejši mejniki so začetek dvajsetega stoletja v okviru avstro-ogrske monarhije, trideseta leta v času Kraljevine Jugoslavije in sedemdeseta leta v obdobju SFRJ.

Ključne besede: didaktika književnosti, berila za pouk književnosti, šolska interpretacija

V dobrem stoletju od nastanka avstro-ogrske monarhije do propada usmerjenega izobraževanja v republiki Sloveniji v državnem okviru SFRJ lahko spremljamo razvoj didaktike književnosti z analizo beril, posameznih člankov v pedagoškem in tudi splošnem časopisju (do druge svetovne vojne predvsem v *Učiteljskem tovarišu*, *Popotniku* in *Ljubljanskem zvonu*, po njej pa zlasti v reviji *Jezik in slovstvo*) ter zelo redkih knjižnih izdaj.

Glavna značilnost didaktike književnosti v obravnavanem obdobju je, da se ni razvijala v okviru univerze v povezovanju raziskovanja in visokošolskega predmeta, kot je značilno za akademsko raven znanstvenih disciplin. Ta nepopolni pregled zato predstavlja tiste ključne posameznike, ki so glede na cilje, vsebine in metode didaktike književnosti pomembneje sooblikovali njen razvoj.

¹ Dogajanje v zadnji četrtini stoletja obravnava članek Bože Krakar Vogel *Razvoj slovenistične didaktike književnosti* (2013).

Po začetnih gimnazijskih berilih Ivana Macuna, Janeza Bleiweisa in Frana Miklošiča, ki so izhajala v Trstu, v Ljubljani in na Dunaju, je za pol stoletja prevzel vodilno vlogo v razvoju slovenskih srednješolskih beril Celovec in s tem vplival tudi na spremembe v didaktični teoriji in praksi (Božič 2010). Macun je s svojim *Cvetjem slovenskiga pesništva* segel zelo visoko in vključeval samo didaktično zahtevnejšo poezijo, kar pa je bilo tudi glede na splošno umetniško raven slovenske poezije do druge polovice 19. stoletja, v kateri je visoko iz povprečja izstopal le France Prešeren, tvegano početje. Macun ima sicer kvaliteten izbor Prešernovih pesmi in je vodilni slovenski romantik po številu vseh verzov tudi njegov prvi avtor, vendar pa ima npr. isto število besedilnih enot Lovro Toman, sicer znan kot posnemovalec pesmi Jovana Vesela - Koseskega. Kítica iz Tomanove pesmi *Austrije zvezda* lepo ponazarja prevladujoči ton Macunovega berila:

Kerma odtergana – plahte razsnete –
 šibka vpogljiva drevesni trikom –
 Austria kliče mornarje v savete,
 splaši boječe prebližni razlom.
 Moči krog čela naras jo že valni,
 mrazi v serce občutenje strahot;
 orel se vzdigne iz barke dvoglavni,
 poje čez morje strašivni krokot.
 (Macun 1850: 195–196.)

Za Bleiweisova in še zlasti za Miklošičeva berila je značilen prevladujoč delež poučne proze, kar je bilo glede na to, da je bila slovenščina v tem času samo učni predmet, ne pa tudi učni jezik, upravičeno in produktivno (Božič 2013). Za ponazoritev tematike navajam po deset zaporednih naslovov sestavkov iz posameznega sestava beril: F. Prešeren, *Smert*, M. Stojan, *Potovanje ptičev*, F. Baraga, *Nekaj od Indijanov severne Amerike*, M. Valjavec, *Po hudi tovaršii rada glava boli*, J. Burger, *Slaniški lov na Norveškem primorju*, J. Bleiweis, *Zgodovina krompirja*, J. V. Koseski, *Oče naš, ki si v nebesih*, M. Valjavec, *Štempihar*, N. Dolinar, *Morski som ali kit*, brez avtorja, *Kako rusovski vozači konje naganjajo* (Bleiweis); J. Šniadecki, *Delo in lenoba*, J. Kohanovski, *Lipa*, M. Vrtovec, *Živali*, F. Prešeren, *Slovo od mladosti*, F. Metelko, *Nekoliko basni*, F. Baraga, *Nekoliko iz kratkega popisa zgodeb Indijanov Polnočne Amerike*, J. Hašnik, *Spremamba*, R. Ledinski, *Pesem od setve*, M. Vrtovec, *Živinsko telo*, brez avtorja, *Sveti Martin* (Miklošič). Prešeren se v Bleiweisovih berilih za nižjo stopnjo gimnazije komajda pojavlja, v Miklošičevih berilih za višjo stopnjo pa sicer ni prvi avtor (to je Ivan Navratil, pisec poljudnih sestavkov z različnih področij humanistike), je pa vodilni pesnik, po številu enot daleč pred Koseskim in tudi izjemno visoko ovrednoten:

Dr. France Prešeren je doslej najslavnejši pevec slovenski, ki sluje po izverstnih svojih pesmih po vsem Slovenskem. Znal je strunam glas, da nikdar takega, in prekosal Vodnika, ki je zaostal daleč za njim. /.../ Ne moreš se načuditi, prebiraje jih, njegovim novim, visokim mislim, ki ti jih razgrinja z merjeno besedo tako po domače. Beseda je od kraja do konca čista, in zvoni tako lepo, da se človek ne more naposlušati /.../. Res, da so zavite nekatere misli še malo po tuje, ali pevцу ni toliko zameriti, ako

šine letaje po neznanih višavah včasih prek domače meje. Saj tudi solnce ni brez madežev. /.../ Prešeren se sme meriti z najslavnejšimi pesniki slovenskih narodov. (Miklošič 1865: 87.)

Po slabih dveh desetletjih so dozorele razmere za drugačen, bolj ozaveščen pristop, ki ga lahko pojmuje kot začetek slovenske didaktike književnosti. Anton Janežič, slovničar, urednik in srednješolski profesor, je s svojimi *Cvetniki* za nižjo in višjo stopnjo srednje šole (od 1867 do 1870) v nasprotju z Bleiweisovimi in Miklošičevimi berili, ki so bila usmerjena v kulturnozgodovinsko snov, uspešno uveljavil poučevanje leposlovja. Janežič se je prvi zavedal, da za dobra berila potrebuje čim širši krog sodelavcev, zato je ob zasnovi beril za nižjo stopnjo v imenu založbe pozval k pošiljanju honoriranih sestavkov, ki naj bi upoštevali zmožnosti in potrebe uporabnikov:

Po godu jej bodo za to knjigo – ime jej bode *Cvetnik* – vsakoverstne mladeniški starosti primerne poezije, pravljice in pripovedke, zanimivi obrazi natoroznanski, krajepisni in zgodovinski, životopisi in popisi raznih ljudskih del, razni nраво-podučni spisi, pa tudi drugi, za mladino mikavni sestavki kakoršnega koli zapopadka.²

Ko je nekaj let kasneje pripravil še *Cvetnik za višjo stopnjo gimnazije* (1868), je svoja didaktična načela razložil v predgovoru, kjer je navedel, da so mu bili pri sestavi berila vodilo najprej tuje učne knjige, potem zahteva učnega načrta, da se »mladina v viših razredih po prikladnem berilu seznanj z najboljšim književnim delom domačih pisateljev«, ter nazadnje »lepota vnanje oblike v soglasji z mikavnim, um in srce blaživnim zapopadkom«. Janežičeva berila, ki so najprej izhajala v samozaložbi, so zaradi izjemno dobrega odziva med učitelji slovenščine kmalu dobila tudi uradno potrditev in so se ponatiskovala do devetdesetih let 19. stoletja.

Že na teoretskorefleksivni stopnji je prispevek ravnatelja koprškega in goriškega učiteljsišča Viktorja Bežka, ki je v letih 1893–1894 najprej analitično obravnaval tuja berila, potem pa v več številkah *Ljubljanskega zvona* kritično ocenil Sketova berila za nižje srednje šole. Bežek najprej ugotavlja, da razvoj šolskih beril ni sledil razvoju slovenske književnosti po Prešernu, zato je zlasti po letu 1880 »bolj in bolj zevala nesorazmernica med bujno in vsestranski se razcvitajočim slovstvom in sušičnimi cvetniki«, potem pa izpostavi temeljno didaktično načelo, da naj leposlovni sestavki »v plemeniti obliki obsezajo tudi plemenito vsebino«. Na višji stopnji mu je najpomembnejša postopnost pri branju in prehajanje od analize k sintezi:

Po jedni plati namreč se opira čitanje že na širšo podstavo stilističnega opazovanja; njega formalni značaj se javlja torej še bolj izrazito,³ stilistiška posamičnost, ki se ima omeniti, že ni več osamela v zavesti učenčevi, ampak pridružuje se celi vrsti že pridobljenih enakorodnih predočeb. /.../ Po drugi plati pa se čitanje sedaj bolj in bolj približuje svoji neposredni zvrhi, uvajanju v narodno slovstvo; ker se je namreč utrdilo oblikovno razumevanje, možno je sedaj, izbrati si za čitanje težja in celotna klasiška dela. (Bežek 1893: 368–369.)

² *Učiteljski tovariš* 5/2, 1865, 30.

³ Podčrtal Viktor Bežek.

Pri tujih berilih ga moti predvsem razvrščenost sestavkov oz. njihovih vsebin po letnih časih, saj se zaveda, da je besedilni svet leposlovja nekaj povsem avtonomnega:

Meni bi bilo sicer prav, niti se mi ne vidi tako smrti vreden prestop, ako bi se čitala i v najhujši zimi kaka kresova pesem; uprav pozimi nam naša domiselnost, ki ne pozna Lampljevih računov, kaj rada čara cvetoče poletne livade in dišeče gaje po znanem prirodnem zakonu: »Extrema se tangunt.«⁴ (Prav tam: 434.)

Bežek, ki se zavzema za vsebinsko kvalitetno in tudi estetsko leposlovje, s konkretnimi primeri predstavi in utemelji recepcijske in didaktične pomanjkljivosti Sketovih beril. Takole npr. označi razliko med *Poletnim večerom* Mihe Kastelica in razpoložensko Gregorčičevo pesmico: »Baš pri Mavrici se živo čuti razloček med pristnim suhim zlatom in slepivim kršcem; to ti je res klasiški umotvor, ki jednako razveseljuje srce nedolžnemu otroku kakor zrelemu možu!« (Bežek 1894: 183).

V prvem desetletju dvajsetega stoletja izstopajo didaktični prispevki Frana Ilešiča, Karla Ozvalda in Janka Bezjaka, nekateri tudi v knjižni obliki. Ilešič je bil literarni zgodovinar in predsednik Slovenske matice, Ozvald je bil profesor kulturne pedagogike in dekan Filozofske fakultete v Ljubljani, Bežjak pa je bil jezikoslovec, inšpektor in ravnatelj prve slovenske državne gimnazije v Gorici.

Ilešičeva knjižica *O pouku slovenskega jezika* (1902) obravnava tako pouk jezika kot pouk književnosti in vključuje tako osnovno kot srednjo šolo. Knjižico odlikuje znanstven pristop, saj ima na začetku kazalo pojmov in imen, po predgovoru in uvodu sledi pet poglavij s sinhrono in diahrono predstavitvijo pouka slovenščine in teze o njegovem nadaljnjem razvoju, na koncu pa so bogate opombe. Dragocena je tudi zato, ker je avtor zbral in preučil vse dostopne vire od obdobja protestantizma dalje. V poglavju *Berivo* prinaša knjižica pregled in razčlemba dotedanjih osnovnošolskih in srednješolskih beril, pri čemer Ilešič podobno kot prej Bežek vztraja pri umetniški vrednosti izbora, poudarja pa tudi pomen doživljanja leposlovnih besedil. Njegova didaktična načela jasno izražajo naslednje tri teze:

I. Berivo kaži poleg morale svet v poeziji, poezijo sveta. II. Pouk o povesti književnosti mora postati pouk o leposlovju; zato je treba natančneje govoriti le o novejši književnosti. III. Slovniški pouk razkrivaj poleg oblike zlasti vsebino jezika, njega prvotno nazornost in poezijo; s tem bi se gojila sila jezikovne životvornosti in zgovornosti ... (Ilešič 1902: 82.)

Ilešič vidi enega temeljnih učno-vzgojnih ciljev pouka književnosti v pripravi na življenje, tudi zato pa naj se pouk ukvarja predvsem s šolsko interpretacijo leposlovnih besedil:

⁴ Povsem nasproten didaktični pristop se je še pred dvema desetletjema uveljavljal v nižjih razredih slovenske osnovne šole, in sicer pri integriranem pouku, kjer naj bi se predmeti čim bolj vsebinsko povezovali: pesem *Cvetoča jablana* naj bi se npr. obravnavala marca oz. aprila, ko bi učenci lahko tudi v živo videli in spoznali cvetoče drevo.

Šola naj vzgaja za življenje, tako da bo gojenec, izšolan, v zmotah življenja znal zavzeti stališče. Zato se šola ne sme izogibati pogledov po novejšem slovstvu, seveda v gotovih mejah in s kritiko. /.../ V šoli naj se jemlje slovstvo, ne pa zgodovina slovstva; znamenita slovstvena dela se po jedru in značaju svojem posnamejo in posnetki pomnijo; to so tipiške slike o pisatelju in dobi, ki jih potem učitelj zgodovinski popolni in zveže. Govorjenje o učencem neznanih delih nima konkretne podlage, je zato nepsihološko in kviri samostalno razsodnost.⁵ (Prav tam: 46.)

Ozvald v članku *Donesek k preosnovi slovenskega pouka na srednjih šolah* (1905) navaja konkretne predloge za spremembo srednješolskega kanona, ki so skozi kasnejši razvoj dobili popolno potrditev. Pri tem se zavzema tudi za obravnavo sodobne književnosti:

To zahtevo sem stavil radi tega, da bo mogoče učence zadnjega letnika nekoliko orientirati tudi – ne ustrašite se! – o naši »moderni«. Res niso vsi ti plodovi moderne Muze vzorne vrednosti, a nikdo ne bo tajil, da bi se ne našlo med njimi marsikatero kleno zrno. In zakaj ne bi svojih maturandov seznanili z *najboljšimi* novodobnimi deli? (Ozvald 1905: 15–16.)

Članek *Pravo svetišče za – Krst pri Savici* (1907) opozarja na recepcijsko zahtevnost nekaterih Prešernovih pesmi in na njihovo prezgodnjo obravnavo v šoli. Avtor je prepričan, da imajo tedanji šestošolci težave tako z razumevanjem kot z doživljanjem *Krsta*, pač pa je obravnava Prešernove pesnitve povsem primerna v zaključnem letniku gimnazije:

V *šestem* razredu sem Krst pri Savici dvoje troje let obravnaval kot *epsko* pesem ter dobil običajno utis, da kot epska umetnina v mladih dušah ni dobil posebnega dojma. A toto coelo drugačen je bil *Krst kot pristen izliv pesnikovega srca* – v *osmem* razredu, ko so v slovstveni uri bili izpolnjeni vsi pogoji za shvačenje te umetnine kot nekake pesmi prigodnice. (Ozvald 1907: 45.)

Ozvald problematizira tudi tedanji potek maturitetnega izpita in se podobno kot že prej Ilešič zavzema za manj reproduktivnosti in več samostojnosti oz. ustvarjalnosti (*Reforma zrelostnega izpita na srednjih šolah*):

Težišče zrelostnega izpita pač ne sme biti v tem, *kaj* in *koliko* mi kandidat »zdrdra« o tem ali onem predmetu (eventualno se niti dosti ne brigajoč za natančen smisel mojega vprašanja), marveč v prvi vrsti – *kako razprede svoje misli* (makar o neznatnosti), da bo druga sledila drugi v razmerju *vzroka* in *učinka*. (Ozvald 1908: 118.)

Bezjak je leta 1906 in 1907 izdal dva zvezka svoje knjige o specialni didaktiki z naslovom *Posebno ukoslovje slovenskega učnega jezika v ljudski šoli*. 376 strani obsegajoča monografija po kratkem orisu zgodovine poučevanja jezika in književnosti prinaša najprej razčlenitev učnovzgojnih ciljev, za tem načela za izbiranje in razvrščanje učne snovi po posameznih letnikih, v najboljšežnejšem poglavju pa

⁵ Sodobni pogledi so lahko tudi drugačni, saj sistemska didaktika književnosti npr. rehabilitira pouk literarne zgodovine (prim. Krakar Vogel 2013).

metode za obravnavanje učne snovi. Po poglavjih o učnih oblikah in praktičnih primerih učnih ur knjigo zaključuje seznam domače in tuje didaktične literature. Bezjak npr. poudarja pomen estetskega branja poezije in učenja pesmi na pamet, saj »poezija vpliva v mnogo večji meri na naše čustvovanje nego proza: pesmim je namen, blažiti ter povzdigovati človeško srce, zbujati ter gojiti plemenita čustva, zlasti čustvo za lepoto« (Bezjak 1907: 216), ob tem pa priporoča tudi ustvarjalno govorjenje oz. dejaven odnos do leposlovja: »Kadar učitelj učencem pripoveduje, sprejemajo le pasivno, kadar pa premišlujejo sami ter odgovarjajo na učiteljeva vprašanja, aktivno sodelujejo. In kar so si priborili sami, to zadobi trajnost, to postane njihova duševna last« (prav tam: 209). Je tudi eden prvih didaktikov, ki se zavedajo pomena prozifikacije kot didaktičnega sredstva za učinkovitejšo obravnavo recepcijsko zahtevne klasične poezije:

Po napovedanem smotru preidemo k podavanju ter pripovedujemo pesem v lepi, preprosti, prozaiški obliki, toda le takrat, kadar je njena vsebina po obliki, kompoziciji in pesniškem jeziku težja od prozaiške povesti, kakor npr. pesmi *Mutec osojski*, *Turki na Slevici*, *Noč in dan*, *Brodnik*, *Atila in slovenska kraljica*, *Zvon na poti*. (Prav tam: 217.)

V obdobju med dvema vojnama je bil gotovo največji premik v razvoju didaktike književnosti na aplikativni ravni. Prinesel ga je izid beril *Slovenska čitanka za prvi–četrty razred srednjih in sorodnih šol* (1931–1935). Avtorji so bili Anton Bajec, jezikoslovec, lektor in urednik, Rudolf Kolarič, jezikoslovec, Mirko Rupel, literarni zgodovinar, jezikoslovec in bibliotekar, Anton Sovre, klasični filolog in prevajalec, ter Jakob Šolar, jezikoslovec, literarni zgodovinar in kritik. Pomembno je dejstvo, da so bili vsi sestavljavci tudi gimnazijski profesorji. Berila, ki so se zgledovala po sodobnih francoskih berilih, imajo prvovrsten izbor klasičnih pesniških in proznih besedil, pomembno dopolnjen tudi s tujo, predvsem mladinsko klasično literaturo. Ključna novost so dodane vaje in naloge, ki so namenjene dejavnemu delu z besedilom: poleg vprašanj za tesno branje (angl. *close reading*)⁶ in nalog za zgradbeno razčlemba besedila so tudi naloge, namenjene ustvarjalnemu pisanju. Ta novost je dodatno podprta s konkretnimi napotki za učinkovito literarno branje, ki med drugim vključujejo tudi uporabo hevrističnega dialoga. Navajam nekaj primerov:

RAZČLEMBA: Cankar, *Dateljni*: A uvod (deček postane ministrant), B v cerkvi, C pred cerkvijo (I skušnjava, II padec v greh, III po grehu), D doma, E konec (materino veselje, odpuščanje); Aškerc, *Mejnik*: zasnova (semenj), zaplet (Martinov pogum), vrh (prikazen), razplet (Martinov beg), razsnova (doma); Gregorčič, *Soči*: A Soča (a – brdka planinka, b – tožna dolinka), B Soči (a – svarilo, b – naročilo).

MISLI: Cankar, *O domovina, ti si kakor zdravje*: Kam je odšel Jure? Kaj je tam iskal, kaj našel? Kaj izraža izguba treh kapelj krvi? Kako je mogel Jure slišati, da so iz domovine zabučali lesovi? Kaj se mu je zbudilo v srcu? Zakaj se je čutil kakor prerojenega, ko je stopil na domača tla? Kako so ga sprejeli sosedeje? Zakaj je pobožal grudo? Kaj je prepozno spoznal?

⁶ V zadnjem času se v strokovni literaturi uporablja tudi termin *pozorno branje*.

VAJE: Narodna, *Turki v šentjanški cerkvi*: Turek popisuje doma boj s kristjani; še ves je pod vtisom krščanskih »čarovnij«; Aškerc, *Brodnik*: Nadaljuj: starec se otme, obvesti krščanski tabor, ponočni napad na Turke; Župančič, *Zlata ptička*: Pripoveduj zgodbo v izpremenjeni obliki tako, da bo namesto zlate ptičke vila, namesto v pesmi omenjenih želja pa tri druge želje! (Božič 2010: 117.)

Do podobne didaktične preнове je tik pred vojno prišlo pri berilih za meščanske šole, ki jih je prej tri desetletja pripravljala Josip Brinar. Meščanskošolska učiteljka Maksim Rožman in Rudolf Wagner pa sta ob berilih za prva dva razreda v samozaložbi izdala tudi priročnik za učitelje (1939), v katerem ob posameznih besedilnih enotah navajata konkretne napotke učiteljev praktikov za izvedbo učne ure. Takole je videti didaktično razdelan predlog za obravnavo pesmi *Grob v tujini*:

Koncentracija. Vsi sveti. Priprava. Razgovor o vojni. Strahote vojne v splošnem. Žalostni vojni prizori v družini. Čitanje. Učitelj prečita. Učenci čitajo. Razlaga. Prenos posameznih kitic v prozo. Zakaj v Karpatih ni ljudi in belih hiš? Zakaj je sinu dobro v grobu? Zakaj mati zaplaka? Kako službo vrši ptiček? (Opozori na ptice poslanke v narodnih pesmih.) Vaja. Čitanje. Memoriranje. Uporaba. 1. Zaman čakaš, oj mati! (spis) 2. Pozabljen grob! (risba). (Rožman 1939: 25.)

V obdobju takoj po drugi svetovni vojni lahko govorimo o didaktičnem nazadovanju, saj so nova berila prinesla tudi precej manj kakovostnih besedil, izbor je bil močno ideološko obarvan, predvsem pa je bil okrnjen didaktični instrumentarij. Drugače je bilo v slovenskih šolah v zamejstvu, kjer so Mara Blažina, Valerija Glavič, Martin Jevnikar in Anton Kacin sestavili berila za nižjo srednjo šolo *Slovenska čitanka za I.–III. razred nižjih srednjih in strokovnih šol* (1948–1949), Vinko Beličič, srednješolski profesor, literarni zgodovinar in pisatelj, in Martin Jevnikar, srednješolski profesor, literarni zgodovinar in urednik, pa berilo *Slovenska čitanka za višje srednje šole I–II* (1947) s pripadajočo *Zgodovino slovenskega slovstva* (1946). Spremljevalni instrumentarij v berilih za nižjo stopnjo vključuje zaporedna in abecedna kazala, bogate didaktične sklope na koncu besedil (predvsem z razdelki *Besede*, *Misli in Vaje*), na koncu tretjega zvezka literarnozgodovinski pregled, literarnoteoretični dodatek z razlago literarnih vrst in seznam besedil za domače branje, pa tudi slike pomembnejših slovenskih književnikov.

Posebnost je didaktični dodatek ob obdobju realizem in naturalizem, kjer so pod naslovom *Kaj je realizem* čisto praktično razložene temeljne razlike med romantiko in realizmom. Sestavljavci ponazarjajo razlike s primerjavo dveh objavljenih sestavkov, Kersnikove črtice *Mačkova očeta* in Prešernovega *Uvoda h Krstu pri Savici*. Didaktični instrumentarij je še dosti bolj obsežen kot v Bajčevih berilih, predvsem s ciljem usposobiti dijaka za kakovostno razumevanje, doživljanje in vrednotenje leposlovnih besedil ter za samostojno tvorjenje koherentnih novih besedil, kar spoznamo že na začetku prvega zvezka. Ob poučnem Finžgarjevem sestavku *Sprejemni izpit*, ki obsega poldrugo stran, je enako obsežen didaktični dodatek, ob Stritarjevi pesmici *V šoli*, ki ima samo štiri kitice, pa obsega didaktični instrumentarij skoraj dve strani besedila. Ob odlomku iz Finžgarjevega romana *Pod*

svobodnim soncem sta poleg zelo izčrpnih opomb še vaja in predvsem zelo razdelan sklop vprašanj za tesno branje, ki vodijo dijake tudi k opazovanju pripovednih prvin, povezanih z recepcijo doživljajsko močnega leposlovnega besedila:

Zakaj se je Iztok udeležil tekme? Ali mu je bil Bizanc všeč? Zakaj ne? Kaj je sklenil? Kako se vede ljudstvo v areni? (Ali ni tudi sedaj približno tako na tekmah?). Zakaj je ukazal Epafrodit, naj bi bil Iztok zadnji? Ali je bil Azbad dober lokostrelec? Ali je Justinijan prav razsodil? Zakaj je Azbad ponujal denar? Zakaj se Iztok ni dal podkupiti? Ali je ljudstvo prijazno sprejelo Iztoka? Zakaj so počili loki? Zakaj je Iztok izbral eno samo puščico? Zakaj je ukazal, naj snamejo sedlo s konja? Kaj je storil Iztok, ko je prvič jezdil okrog spine? Zakaj tudi drugič ni sprožil? Opazuj, kako se vede v tretjem diru! Opazuj, kako se nevolja gledalcev stopnjuje v ogorčenost (prvič – mrmranje, drugič – kričanje, tretjič – ploha psov, odpadkov sadja in celo sandalov). Opazuj učinek zmage. (Blažina II 1948: 36–37.)

Osnovnošolska berila so dosegla predvojno raven šele z berili Staneta Miheliča v šestdesetih letih *Šesto–osmo berilo za osnovne šole* (1964–1966). V publicistiki so se z didaktiko književnosti ukvarjali zlasti Marja Boršnik, Marija Jamar, Janez Logar, Erna Muser in Silva Trdina. V drugi polovici petdesetih let izstopa Joža Mahnič, srednješolski profesor in literarni zgodovinar, ki je objavil pomemben članek *Slovstvena vzgoja v nižji* (1956/57). V prvem delu prispevka avtor podaja svoje mnenje o ustrezni didaktični obravnavi leposlovnih besedil, pri čemer najprej poimenuje in podrobno razčleni štiri stopnje (1. pravilno in občuteno branje teksta, 2. besedni in stvarni komentar k njemu, 3. njega snovna, idejna in oblikovna analiza, 4. utrjevanje in vaje) (prav tam: 14), za tem pa navede sedem praktičnih primerov šolske interpretacije. V drugem delu članek obravnava pouk slovstvene zgodovine in teorije, ki je ponazorjen s tremi praktičnimi primeri, na koncu pa avtor trdi, da bi bilo v nižji gimnaziji »vsakršno literarno historiziranje v višješolskem smislu odveč in škodljivo«, saj mora biti na tej stopnji »izhodišče in osnova slovstvenega pouka skrbna, poglobljena in vsestranska obravnava beril, tekstov« (prav tam: 77).

Novo razvojno stopnjo v aplikativno didaktičnem smislu je na začetku šestdesetih let predstavljal izid antologije *Svetovna književnost I–II* Janka Kosa, Staneta Miheliča in Dušana Pirjevca, ki jo je s priročnikom za literarno teorijo *Besedna umetnost I–II* dopolnila Silva Trdina. V sedemdesetih letih 20. stoletja so se začele tudi prve empirične raziskave, in sicer so univerzitetni profesorji Gregor Kocijan, Matjaž Kmecl in Jože Koruza objavili članek *Slovenistično literarno znanje na začetku strokovne poti* (1975/76), v katerem so na podlagi rezultatov anketnega vprašalnika predstavili pomanjkljivo literarnovedno znanje študentov prvega letnika z ljubljanske pedagoške fakultete in s filozofske fakultete. Raziskovalci so na koncu članka povzeli,

- da slušatelji, ki so se odločili za študij slovenske književnosti na PA ali na FF, v večini primerov do prihoda na visokošolska zavoda verjetno niso dodatno študirali predmeta, ki so se mu namenili posvetiti (ali se vsaj razgledovali);
- da je bila razgledanost anketiranih po literarnem oz. literarnozgodovinskem področju v glavnem omejena le na najnujnejše v zvezi s šolskim poukom in s tistim, kar je bilo morebiti zapisano v zvezku;

- da poznavanje pomembnejših dejstev o slovenski literaturi pri kar precejšnjem številu anketiranih slušateljev, ki so začeli obiskovati PA ali FF, ni bilo na preveč visoki ravni in
- da je bila literarna teorija – zlasti pa metrika – za večino anketiranih neznano področje. (Kocijan 1975/76: 206.)

Srednješolska profesorica Breda Rant pa je v magistrskem delu z naslovom *Stopnja učenčeve sprejemljivosti za nekatera klasična slovenska literarna besedila* (1977) predstavila prvo empirično raziskavo s področja recepcije literature. Ob *Jeprškem učitelju*, kjer je raziskovalka ugotavljala doživljanje učencev in dijakov, je npr. raziskava prinesla nekaj zanimivih spoznanj, in sicer da osnovnošolci izločajo predvsem dogodke, saj berejo delo zelo neposredno, oz. da čutijo smešno in tragično, ne da bi razumeli njune vloge. V nasprotju z njimi srednješolci začutijo pomembnost odnosa med dejanjem in vedenjem osebe v tem dejanju in pričakujejo psihološko dodelano glavno osebo, pri tem pa so tekstilni tehniki bolj emocionalni in gimnazijci bolj racionalni.

Medtem ko se berilom za gimnazije *Slovensko berilo I–IV* (1971–1974) avtorjev Frančka Bohanca, Janka Kosa, Borisa Paternuja in Franca Zadravca pozna, da so jih sestavljali predvsem univerzitetni profesorji, so v tem času didaktično sodobnejša berila Vere Gregorač za ekonomske srednje šole *Slovenščina I–IV* (1973–1979), saj imajo razvidnejšo didaktično zasnovo in ustrežnejši didaktični instrumentarij. V didaktičnem smislu jim sledita berili za usmerjeno izobraževanje Silva Faturja *Književnost I–II* (1981–1982), še zlasti z uporabo učne verige odlomkov, metode šolske interpretacije, ki sta jo uspešno uveljavila že Beličič in Jevnikar v tržaškem berilu. Fatur je spodbujal razvoj didaktike književnosti tudi z objavami člankov v *Jeziiku in slovstvu*, kjer se je ukvarjal s praktičnimi prikazi šolskega dela (*Pouk Sonetov nesreče*, 1970/71), s teoretično problematiko interpretacije (*O šolski interpretaciji leposlovnega besedila*, 1976/77) in z različnimi možnostmi obravnave leposlovja v srednji šoli (*O možnostih drugačnih učnih načrtov pouka književnosti v izobraževanju*, 1980/81).

Analitični članek Borisa Paternuja *Kaj hočemo s poukom književnosti?* (1984), ki se sprašuje predvsem o ciljnih literarnovednega pouka, simbolično zaključuje predakademsko fazo v razvoju slovenske didaktike književnosti. Nekaj let pozneje se začne t. i. akademska faza didaktike književnosti, saj se disciplina uvede kot visokošolski predmet, podprt z raziskovalnim delom.

Viri

Bajec, Anton, Kolarič, Rudolf, Rupel, Mirko, Sovre, Anton, in Šolar, Jakob, 1931–1935: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih in sorodnih šol*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil.

Beličič, Vinko, in Jevnikar, Martin, 1947: *Slovenska čitanka za višje srednje šole I–II*. Trst: Zavezniška vojaška uprava.

Blažina, Mara, Glavič, Valerija, Jevnikar, Martin, in Kacin, Anton, 1948–1949: *Slovenska čitanka za I.–III. razred nižjih srednjih in strokovnih šol*. Trst: Zavezniška vojaška uprava.

Bleiweis, Janez, 1850–1855: *Slovensko berilo za prvi–četrti gimnazijalni razred*. Ljubljana: J. Blaznik.

Bohanec, Franček, Kos, Janko, Paternu, Boris, in Zdravec, Franc, 1971–1974: *Slovensko berilo za prvi–četrti razred srednjih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Brinar, Josip, 1920–1923: *Čitanka za meščanske šole I–IV*. Ljubljana: Kraljeva zaloga šolskih knjig za Slovenijo in Istro.

Fatur, Silvo, 1981–1982: *Književnost I–II (učbenik za srednje izobraževanje – skupna vzgojno-izobrazbena osnova)*. Maribor: Založba Obzorja.

Gregorač, Vera, 1973–1979: *Slovenščina I–IV (Književnost z berilom za srednje ekonomske šole)*. Ljubljana: DDU Univerzum.

Janežič, Anton, 1867: *Cvetnik (Berilo za slovensko mladino)*. Celovec: samozaložba.

Janežič, Anton, 1868: *Cvetnik slovenske slovesnosti*. Celovec: samozaložba.

Kos, Janko, Mihelič, Stane, in Pirjevec, Dušan, 1962–1964: *Svetovna književnost I–II (izbrana dela in odlomki)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Macun, Ivan, 1850: *Cvetje slovenskiga pesništva*. Trst: samozaložba.

Mihelič, Stane, 1964–1968: *Šesto–osmo berilo za osnovne šole*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Miklošič, Fran, 1853–1865: *Slovensko berilo za peti–osmi gimnazijalni razred*. Dunaj: Cesarsko-kraljeva zaloga šolskih bukev.

Rožman, Maksim, in Wagner, Rudolf, 1939: *Slovenska čitanka za I.–II. razred meščanskih šol*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil.

Sket, Jakob, 1889–1893: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih šol*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Trdina, Silva, 1958: *Besedna umetnost II (Literarna teorija)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Trdina, Silva, 1966: *Besedna umetnost I (Antologija primerov)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

Bezjak, Janko, 1906–1907: *Didaktika (obče in posebno ukoslovje). II. del: Posebno ukoslovje slovenskega učnega jezika v ljudski šoli*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.

Bežek, Viktor, 1894: Sketove čitanke I–IV. *Ljubljanski zvon* 14/1–5. 50–52, 117–120, 179–184, 248–250, 300–304.

Božič, Zoran, 2010: *Slovenska literatura v šoli in Prešeren*. Ljubljana: Tangram.

Božič, Zoran, 2013: Slovenska berila Frana Miklošiča: od pionirskih začetkov do konkurence Antona Janežiča. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Slavistika v regijah – Nova Gorica*. Kongresni zbornik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.

Fatur, Silvo, 1970/71: Pouk Sonetov nesreče. *Jezik in slovstvo* 16/8. 239–244.

Fatur, Silvo, 1976/77: O šolski interpretaciji leposlovnega besedila. *Jezik in slovstvo* 22/7. 203–208.

- Fatur, Silvo, 1980/81: O možnostih drugačnih načrtov pouka književnosti v izobraževanju. *Jezik in slovstvo* 26/2. 68–73.
- Ilešič, Fran, 1902: *O pouku slovenskega jezika (njega dosedanje smeri in bodoča naloga)*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.
- Kocijan, Gregor, Koruza, Jože, in Kmecl, Matjaž, 1975/76: Slovenistično literarno znanje na začetku strokovne poti. *Jezik in slovstvo* 21/6. 198–206.
- Krakar Vogel, Boža, 2013: Razvoj slovenistične didaktike književnosti. *Slavistična revija* 61/1.
- Krakar Vogel, Boža, in Blažič, Milena Mileva, 2013: *Sistemska didaktika književnosti v teoriji in praksi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Mahnič, Joža, 1956/57: Slovstvena vzgoja v nižji. *Jezik in slovstvo* 2/1–2. 13–20, 69–77.
- Ozvald, Karel, 1905: Donesek k preosnovi slovenskega pouka na srednjih šolah. *Popotnik* 26/1. 15–17.
- Ozvald, Karel, 1907: Pravo svetišče za – Krst pri Savici. *Popotnik* 28/2. 42–45.
- Ozvald, Karel, 1908: Reforma zrelostnega izpita na srednjih šolah. *Popotnik* 29/4. 117–119.
- Paternu, Boris, 1984: Kaj hočemo s poukom književnosti? *Jezik in slovstvo* 29/5. 155–162.
- Rant, Breda, 1977: *Stopnja učenčeve sprejemljivosti za nekatera klasična slovenska literarna besedila*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Rožman, Maksim, in Wagner, Rudolf, 1939: *Slovenski čitanki za I. in II. razred meščanskih šol (pripombe in navodila)*. Ljubljana: samozaložba.